

РОЗДІЛ II. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-311.6.09'06

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2023-1-10>

ПОВІСТЬ СВЯТОМИРА-МИХАЙЛА ФОСТУНА «ЗВІДУНИ СТЕПОВИХ КОГОРТ»: ЛІТЕРАТУРНА ВЕРСІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Богданова М. М.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-2485-4425
mishukmarina36@gmail.com*

Ключові слова: історична пам'ять, історична повість, війна, конфлікт, мир, образ.

У статті досліджено літературну версію української історичної пам'яті у творі Святомира-Михайла Фостуна «Звідуни степових когорт». Проаналізовано історичну основу повісті – участь українського козацтва в Тридцятилітній війні (1618–1648 рр.) на боці Франції проти Іспанії. Основним героєм історичної повісті є Богдан Хмельницький. Автор розкриває його наміри щодо політичної ситуації, яка склалася навколо українських земель. За допомогою розширення художнього простору автор залучає європейських політиків у процес щодо вирішення долі українців. Діалог, уміло використаний письменником, дав можливість показати рівноправність козацького лідера у веденні політичної боротьби в Європі.

Доведено, що образ Богдана Хмельницького був найбільш заполітизованим, спочатку царською росією, згодом і радянським союзом, як результат – є об'єктом комеморативного поклоніння в Україні. Святомир-Михайло Фостун відновлює історичну пам'ять, спростовує ідею радянської ідеології про запеклу ненависть українців до поляків, зображує та обгрунтовує багатовекторну політику козацького лідера, спрямовану на пошук сильнішого союзника в боротьбі за права українського козацтва.

Чільне місце у творі посідає проблема війни і миру, конфлікту і його вирішення. Якщо Тридцятилітню війну в Європі змальовано автором безпрецедентно, то протистояння з Польщею передано як конфлікт із шляхтою із-за утисків українського народу. Розв'язання його Богдан Хмельницький убачає в умілій політичній боротьбі. Не останню роль у цьому виконують козацькі звідуни – вуха і очі Богдана Хмельницького: Мрозовицький, Верещака, Капуста, Чугасенко, Дубенко, Боровицький, Деревецький та ін. Натомість як стихію автор зображує війну в Європі, яку ототожнює зі звіром.

У статті проаналізовано прадавній образ степу як носія пам'яттєвих смислів і мотивів. Семантика образу степу виражено у творі в смислах: природно-географічний (земля, на якій живуть козаки, яка входить до складу Речі Посполитої), енергетичний (степ, який живить козака), філософський (символізує волю, свободу), націєтворчий (здобуття незалежності).

**THE NOVELLA BY SVIATOMYR-MYKHAILO FOSTUN
“THE ZVIDUNS OF THE STEPPE COHORTS”:
A LITERARY VERSION OF UKRAINIAN HISTORICAL MEMORY**

Bogdanova M. M.

*Candidate of Philological Sciences (Doctor of Philosophy), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
and Comparative Studies*

*Berdiansk State Pedagogical University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2485-4425
mishukmarina36@gmail.com*

Key words: *historical memory, historical novella, war, conflict, peace, image.*

The article examines the literary version of the Ukrainian historical memory of Sviatomyr-Mykhailo Fostun's work "The zviduns of the steppe cohorts". The author analyzes the historical basis of the work - the participation of the Ukrainian Cossacks in the Thirty Years' War (1618-1648) on the side of France against Spain. The main character of the historical novella is Bohdan Khmelnytsky. The author reveals his intentions regarding the political situation around the Ukrainian lands. By expanding the space of the work, the author involves European politicians in the process of deciding the fate of Ukrainians. The dialog skillfully used by the writer made it possible to show the equality of the Cossack leader in the conduct of political struggle in Europe.

It is proved that the image of Bohdan Khmelnytsky was the most politicized, first by Tsarist Russia, then by the Soviet Union, and as a result, is an object of commemorative worship in Ukraine. Sviatomyr-Mykhailo Fostun restores historical memory, refutes the idea that existed in Soviet ideology about the fierce hatred of Ukrainians for Poles, and depicts and justifies the multi-vector policy of the Cossack leader aimed at finding a stronger union in the struggle for the rights of the Ukrainian Cossacks.

The problem of war and peace, conflict and its resolution, occupies a prominent place in the work. While the Thirty Years' War in Europe is portrayed by the author in an unprecedented way, the confrontation with Poland is presented as a conflict with the nobility over the oppression of the Ukrainian people. Bohdan Khmelnytsky sees its solution in skillful political struggle. The Cossack informants, the ears and eyes of Bohdan Khmelnytsky, play an important role in this matter: Mrozovytskyi, Vereshchaka, Kapusta, Chuhayenko, Dubenko, Borovytskyi, Derevetskyi, and others. Instead, the author depicts the war in Europe as an element, which he personifies with a beast.

The article analyzes the ancient image of the steppe as a carrier of memorable meanings and motifs. The semantics of the steppe image is defined in the work by the following meanings: natural and geographical (the land where the Cossacks live, the land that is part of the Commonwealth), energetic (the steppe that nourishes the Cossack), philosophical (symbolizing freedom, liberty), nation-building (gaining independence). In this way, the image of the steppe in the work from the geographical landscape characteristic of the South of Ukraine is sacralized and transformed into a symbol of statehood.

Постановка проблеми. Інтенсивна глобалізація соціальних, політичних, економічних процесів ХХІ ст. спонукала українське суспільство замислитися над проблемами національної пам'яті в культурі народу, а повномасштабна

війна в Україні, спричинена російською агресією 24 лютого 2022 року, привернула увагу всього світу до української історії, національної ідентичності. Саме зараз українським питанням присвячені статті в засобах масової інформації всього

світу. Оскільки мета російської агресії, озвучена очільником кремля, мала історичний контекст, то наразі актуальними стали дослідження з проблем історії, міфу, пам'яті. Вкотре людство вражене роллю минулого в сучасності. Наразі ми є свідками, коли історична пам'ять, сфальсифікована фактами минулого, не тільки посягає на сучасність, а й повністю витісняє її.

Українська історія протягом багатьох століть перекручувалася, політизувалася. У наслідок цього виникає необхідність у ґрунтовному вивченні її репрезентацій в різних видах мистецтва крізь призму національної пам'яті.

Проблемами пам'яті цікавилися психологи, філософи, соціологи, історики. Особливого поширення вона набула в дослідженнях А. Асман, Х. Аренд, М. Альбакса, П. Гатона, Ж. Ліотара, П. Нора, П. Рікера та ін. В Україні пам'яттєвий бум пов'язаний з опрацюванням травм минулого в контексті постколоніального дискурсу. Різні аспекти пам'яті розглядалися в працях українських вчених Г. Боднар, С. Грабовського, А. Киридон, Л. Нагорної, В. Солдатенко, Ю. Шаповала та ін.; зокрема посттоталітарна пам'ять в українській літературі періоду Незалежності досліджено в наукових працях О. Пухонської.

Словесний вид мистецтва, з одного боку, найбільш вразливий до панівної ідеології, а з іншого – здатний до швидких рефлексій у разі її зміни. Тому особливий інтерес у контексті української історичної пам'яті становлять мистецькі зразки письменників діаспори, які стали виявом творчої свободи. Описуючи літературно-мистецьке життя письменників-емігрантів, сучасна дослідниця С. Лушій слушно наводить слова Юрія Клена: *«Ми живемо в малокультурних умовах, у тісноті, не маючи власного кутка, часто серед руїн найбільш поруйнованих міст, загрожені постійною небезпекою втратити навіть той куток з твердим ложем, де провізорично прихилили свої голови. Ми люди без імені й держави, без громадської приналежності. А проте вперто стоїмо на своєму мандрівному шляху й не хочемо збочити з нього. Ми ладні піти світ за очі, за океани, у краї тропічні чи полярні, аби не вертати додому, – явище, яке не має прикладу в історії. І в цих важких умовах життя, віддані на ласку чужих народів, ставши перехожими гостями – ми далі творимо свою культуру»* [4, с. 5]. Програвши боротьбу за власну державу, Юрій Косач, Григорій Лужницький, Олександр Луговий, Василь Чапленко та ін. художньо опрацьовували в історичних творах демократичні засади та державницькі ідеї періодів Київської Русі та доби Козаччини.

Цікавою з цього погляду є творчість Святомира-Михайла Фостуна. Вивчення його прози (огляди, рецензії, літературні портрети, докумен-

тальні нариси) не дуже масове. Увага літературознавців О. Лупія, Ф. Погребенника, Ю. Покальчука, М. Федунь спрямована на розгляд життєвого та творчого шляху митця, аналізу його внеску в збереження й популяризацію закордонного українства, здійснення зв'язків з материковою Україною. Побіжний огляд діяльності письменника міститься в посібнику Л. Скорини «Література та літературознавство української діаспори»; ґрунтовному аналізу біографії Святомира-Михайла Фостуна присвячений документальний нарис П. Сороки, у якому наголошено на його участі в національно-визвольному русі ОУН-УПА, випробуванні в складі дивізії «Галичина», перебуванні в полоні. Такий життєвий шлях сформував характер, визначив подальші зацікавлення Святомира-Михайла. Попри спорадичну зацікавленість літературознавців, ретельного вивчення потребують історичні повісті письменника в контексті вивчення української історичної пам'яті.

Актуальність теми статті зумовлена недостатньою кількістю наукових розвідок щодо творчості Святомира-Михайла Фостуна та необхідністю дослідження літературної версії української історичної пам'яті в повісті «Звідуни степових когорт» (1972 р., Буенос-Айрес). Роботи такого типу мають літературознавче та культурно-історичне значення, оскільки заповнюють певні прогалини в осмисленні художньої своєрідності малодосліджених текстів, сприяють розвінчанням радянських та російських міфів про спільну історію та ідентичність, спонукають до збереження української нації в часи повномасштабної війни в Україні.

Мета статті полягає в дослідженні літературної версії української історичної пам'яті у творі Святомира-Михайла Фостуна «Звідуни степових когорт» (1972 р.).

Заявлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- 1) проаналізувати авторську інтерпретацію історичної реальності у творі;
- 2) розкрити своєрідність зображення Богдана Хмельницького як головного героя твору в контексті колективної та комеморативної пам'яттєвої політики;
- 3) проаналізувати пам'яттєві смисли і мотиви через уживану автором семантику образу степу;
- 4) окреслити концепцію війни (конфлікту) і миру, реалізовану автором повісті.

Виклад основного матеріалу. В історичних повістях «Звідуни степових когорт», «Нас розсудить Бог» Святомир-Михайло звертається до теми козацтва. Варто зазначити, що історичне минуле в часи виборювання свободи, роль і значення лідерів та соратників активно досліджувалися в працях С. Андрусів, О. Башкирової, А. Гуляка, В. Дон-

чика, М. Ільницького, О. Проценко, В. Разживіна, О. Шулги та ін. Святомир-Михайло, звертаючись до нетрів української колективної пам'яті, опрацьовує в історичних повістях проблему національної еліти, ролі та значення її лідерів. За рахунок розширення хронологу твору питання збереження української нації порушуються як країнами Європи, так і Азії, а вирішуються і в царських палацах дипломатичним шляхом, і військовими на полі бою.

Історичну повість «Звідуни степових когорт» Святомир-Михайло присвячує участі українського козацтва в Тридцятилітній війні (1618–1648 рр.) на боці Франції проти Іспанії. Проаналізувавши авторський замисел твору, – популяризація ролі козацтва в здобутті Дюнкерка (1646 р.), можемо виділити основна ідею – зображення українського козацтва та їхнього лідера Богдана Хмельницького як повноправних гравців на політичній і військовій арені Європи. Майбутній гетьман в авторській рецепції є провідником, який серед інших (у війні взяли участь більше сотні великих і малих держав) вів власну політику, мав своїх «звідунів» (стежники, вивідачі з дипломатичною місією), які гідно обстоювали інтереси омріяної Козацької держави.

Питання реальної участі козаків у здобутті Дюнкерка в патріотичній українській і польській історіографії досі залишається дискусійним. Адже, як припускають дослідники, зокрема Л. Войтович, українські козаки брали участь у складі формувань польських козаків, так званих «лісовчиків». І тому в історичних джерелах могли називатися поляками. Л. Войтович доводить, що формування «лісовчиків» були легкою кавалерією, а загони українського козацтва – піхотними, саме їх у війську Речі Посполитої постійно бракувало: *«Тому дозволити найняти іншу піхоту, окрім українських козаків, Річ Посполита просто не могла»* [1, с. 129]. Незважаючи на суперечки, які досі існують серед істориків, цілком імовірно, що фабула історичної повісті «Звідуни степових когорт» побудована на реальних історичних подіях.

Сюжет в історичній повісті розгортається вже після взяття Дюнкерка, міста на березі Північного моря, що мало стратегічне значення для воюючих сторін. Військову вправність, мужність, винахідливість і сміливість козаки виявили у ході взяття міста. Існує припущення, що під час розіграного французами на морі бою з іспанцями козаки заховалися в трюмі одного з кораблів. Іспанці самі відтягли підбитий корабель, і так, завдячуючи військовій хитрості, козаки здобули Дюнкерк [3]. Штурм Дюнкерка тривав з 7 вересня по 11 жовтня 1610 р. За цей час було декілька атак і контратак французьких військ, у яких брали участь козаки.

Після капітуляції іспанського гарнізону під командуванням Маркіза Лейдена 11 жовтня 1646 р. козаки вступили в місто під своїми прапорами [1, с. 143].

Про історичну достовірність повісті Святомир-Михайло говорить у слові автора: *«Головніші дійові персонажі цієї повісти, як козацькі, так і чужоземні, – це дійсні історичні постаті тієї доби»* [9, с. 6]. Ураховуючи те, що Тридцятилітня війна в Європі розглядається в історії як протиборство лідерів політичних, дипломатичних, воєнних і релігійних, автор, уникаючи віктимізації, опрацьовує історичний досвід українців, глорифікує здатність нації до волі, спротиву, самоорганізації, гнучкої політичної боротьби.

Усі твори художньої літератури на історичну тематику входять до культурних архівів української історичної пам'яті. Саме тому важливі не упереджені погляди авторів, не скуті політичними уподобаннями чи цензурною корекцією.

Зважаючи на твердження американського історика, філософа П. Гаттона, що історія є мистецтвом пам'яті, оскільки опосередковує зіткнення двох її моментів (повторення, спогад) [10], письменник, який працює над історичним твором, вивчаючи архівні документи, історіографічні праці, йде тим самим шляхом, що й історик. Але, окрім згаданих двох компонентів пам'яті, ми маємо справу з третім – письменницькою інтерпретацією. На думку дослідника, процес повторення пов'язаний присутністю минулого [10]. П. Гаттон стверджує, що «це та сторона пам'яті, завдячуючи якій ми трансплюємо в майбутнє образи минулого, що продовжують несвідомо формувати наше сьогоднішнє розуміння [10]. Науковець називає їх стереотипами мислення; вони є, на його думку, матеріалом колективної пам'яті, пов'язаною з живими традиціями [10].

З'ясуємо, чому проза митців діаспори важлива і для колективної пам'яті українців, і для сучасної політики пам'яті в Україні. Адже в 70-х рр. ХХ ст., коли був написаний твір, визвольна боротьба українського народу під проводом Богдана Хмельницького трактувалася як позбавлення українців польського ярма і підписання довгоочікуваного акту воз'єднання з братнім російським народом. Слушно з цього приводу зазначив Микола Жулинський: *«На жаль, міфологема, яка була передусім витворена ще за часів російської імперії, а потім нарощена відповідно пропагандивною риторикою за часів комуністичного режиму, до сьогодні не вивітрилася до кінця із суспільних настроїв»* [2]. Такі стереотипи мислення побутували в мистецьких зразках українських письменників: трилогії М. Старицького «Богдан Хмельницький», історичній драмі О. Корнійчука «Богдан Хмельницький», романах Івана Ле «Хмельницький», Н. Рибак

«Переяславська рада» та ін. Історичні твори як мистецькі «спогади» в радянській Україні відповідали політичним запитам тих часів, коли за допомогою художнього слова пропагувався міф про єдність братніх народів, нав'язаний спочатку російською імперією, а згодом радянським союзом. Письменники пов'язували історичні факти з намаганням у «сучасному збудити минуле» [10]. Це той бік минулого, за допомогою якого митці свідомо відновлювали образи могогія, обираючи те, що підходило потребам радянської ідеології.

Позначене іншими реаліями було життя Святомира-Михайла Фостуна, який жив в Італії, Канаді, Англії. Він закінчив факультет української літератури в Українському вільному університеті в Мюнхені, згодом вивчав юриспруденцію в Чикаго, був доктором права. Завжди відстоював інтереси України на посадах секретаря Союзу українців у Великій Британії та Світового Союзу Вільних Українців, довголітнього секретаря Світового Конгресу Вільних Українців, секретаря централі Союзу українців, голови Об'єднання колишніх вояків-українців, віце-президента Світової ради українських комбатантських організацій, члена Спільки письменників України та Спільки офіцерів України. Важливим є те, що Святомиру-Михайлові Фостуну були доступні архіви Європи, про що він зазначив і в авторському слові. Цікавим для літературознавства є аналіз минулого і його різна репрезентація.

Образ Богдана Хмельницького був найбільш заполітизований спочатку царською росією, а згодом і радянським союзом, як результат, є об'єктом комеморативного поклоніння в Україні. І сьогодні стоїть пам'ятник Богданові Хмельницькому (рік встановлення – 1888) в Києві на Софійській площі. Історична пам'ятка є родзинкою столиці, входить у топ споруд для огляду туристів. На його прикладі можна прослідкувати, як через об'єкти комеморативного поклоніння презентувалася й утверджувалася тогочасна російська політика. Ідея становлення пам'ятника належить Миколі Костомарову, професору Київського університету. Не випадково, перший варіант пам'ятника (скульптор М. Микешин) був відверто шовіністичний, оскільки комітет очолював М. Юзифович, професор Імператорського університету св. Володимира, теоретик «великодержавного» руху в Україні та відомий українофоб. І тільки завдячуючи браку коштів, ми не маємо пам'ятник, де кінь Богдана Хмельницького скидав польського шляхтича, єврея-орендаря, єзуїта зі скелі, перед якою малорос, червонорос, білорос та великорос слухали пісню сліпого кобзаря. Інсталяція міфу про єдність братських народів мала бути зображена на барельєфі п'єдесталу, де планували витворити битву під Збаражем, Переяславську раду і сцену

в'їзду козацького війська на чолі з Хмельницьким у Київ. Брак коштів та сумніви тодішніх чиновників спричинили перегляд макету та затвердження тільки фігури гетьмана [5]. З прийняттям Україною Незалежності в 1991 р. Переяславська Рада 1654 р. ставала об'єктом наукових досліджень і громадських обговорень. Попри те, що основні міфи були спростовані як російськими, так і українськими істориками, ця подія рясніє досі білими плямами, які використовують політики.

Тому важливо врахувати, відкриваючи для себе повість «Звідуни степових когорт», ті національні питання, які автор пропустив через свою долю: Який історичний досвід хоче передати? Які образи презентує?

У сюжеті історичної повісті порушений хронологічний виклад подій. Головним героєм є Богдан Хмельницький, хоч і не пов'язаний з усіма сюжетними лініями твору. Степовий вождь очолює козацький корпус у кількості 2600 козаків зі старшинами, що брали участь у складі французької армії під керівництвом досвідченого полководця князя Конде. Характер героя розкривається за допомогою діалогів інших персонажів, авторських відступів. Святомир-Михайло Фостун опоетизовує наміри Богдана Хмельницького, легендаризує його вчинки. Варто зазначити, що його інтерпретація не вкладалася в межі політики пам'яті, яка панувала на той час у радянській Україні.

Богдан Хмельницький постає як лідер, якого поважала старшина, слухала уважно й довіряла: *«Знали, що він і воєнне діло тримає в кишені, й на королівських дворах уміє обернутися та може захвати за пояс навіть найхитрішого політика»* [9, с. 38.]. В експозиції Святомир-Михайло через діалог козаків Остапа і Вовкозуба знайомить читача з політичною обстановкою тих часів. Варто зазначити, що основні дії у творі розгортаються вже після взяття Дюнкерка. З розповіді Вовкозуба читач дізнається про причини участі козаків у війні. Унікаючи деспотизму шляхти, добровольці винаймались в іноземні корпуси, для тих часів це було звичайною справою.

У розмові маркіза Альберта де Тарве з кардиналом Мазаріні розкрито не тільки політичну ситуацію після основних битв Тридцятилітньої війни, а й майбутні плани щодо Богдана Хмельницького як козацького лідера. Мазаріні стверджує: *« – Іще побачите, маркізе, напевно побачите... Це людина, яка знає, чого хоче. Вояк і освічена людина. Скритий, хитрий, амбітний, із жилкою володаря... Чи гадаєте, що він отак собі прийшов до нас? О, ні! Він вивчає західне військове діло. Східне йому знає, бо бився з татарами й турками, а тепер ознайомлюється із західнім. Це не кондотьєр, який служить за гроші, йому потрібна воєнна школа нашого Конде. Й він*

учиться» [9, с. 23]. З історії відомо, що, здобувши Дюнкерк, французи відмовилися залишати надалі козацьке військо. Одна частина корпусу уклала союз з іспанцями, а друга – залишилася з Хмельницьким. У творі автор подає політичну ситуацію, яку вирішує Мазаріні за допомогою інтриги, шпигунства. На думку кардинала, козаки потрібні в Польщі, адже вона занепадає: « – Уявіть собі, маркізе, що можуть зробити серед народу кілька сотень завзятих рубак, які пройшли воєнну школу під нашими прапорами. Тихо сидіти вони не будуть ... А найпаче тихо не сидітиме і Хмельницький. Повернення козацького корпусу – це наче вкинення великої жарини до тліючого вогнища. А в нашому власному інтересі є те, щоб це вогнище щораз, то сильніше тліло» [9, с. 23].

Майбутня війна з Польщею у творі нависає тінню або туманом майбутнього. Так, Четвертинський, розповідаючи про польського короля, констатує, що корона слабе, а Україна кипить. Для нього війна з польським народом буде братовбивчою, оскільки його брати служать польському королю, а вони з батьком є прихильниками українського народу. На пропозицію ротмістра Ахілеса щодо здобуття прав українців через війну з Польщею Богдан Хмельницький відповідає: «–Я не піду на розрив із Польською короною» [9, с. 68]. Під час наради з козацькою старшиною Хмельницький обстоює мирний шлях домовленостей з Річчю Посполитою про привілеї козаків і полегшення для народу: « – Зберігатимемо також нашу силу й не будемо кривавитися у дрібних бунтах і повстаннях» [9, с. 132]. За допомогою монологу та авторських відступів письменник розкриває гнучкі політичні замисли Богдана Хмельницького: «Кривда рідної землі пекла його вогнем уже довгі роки, й він обережно снував плян боротьби з короною за вольності народу. Знав, що це тонка й небезпечна гра, яка може його згубити, але відчував, що має силу й відвагу вести цю тонку політичну затію» [9, с. 68]. Помисли та вчинки героя виступають у творі уособленням мотивацій поведінки інших персонажів – його прибічників. Головною метою Богдана Хмельницького, звідунів, довірених осіб є вишкіл і гартування козацького війська. Ці цілі лунають з уст самого героя, його союзників і опонентів. Так, наприклад, розмова з Ахілесом спонукає героя до самоаналізу: «Сьогодні слава про них лунає по цілій Європі, а про нього, чигиринського сотника, говорять по всіх королівських дворах. Сьогодні він уже має знаменито вишколене військо, яке не уступає навіть незрівняним шведам» [9, с. 69]. Вправність у військовій справі згодом степовики підтвердять у вдалих боях під час Визвольної війни.

Коли історик вивчає матеріал про певну історичну особу, то він, опрацьовуючи відповідні

джерела, відтворює особистість. Письменник зображує свого героя не тільки на основі історичних фактів, а й відчуття певної симпатії чи антипатії до нього. Стосунки автора і героя, ураховуючи емпатійність, дали можливість відтворити емоційно-вольові риси характеру Богдана Хмельницького. Так, під час розмов з опонентами він відчуває відповідальність, його душу постійно точать сумніви, серце роздирає біль за український народ. Вдивляючись у старшину, степового вождя переповнює гордість «за козацькі діла, за славу козацьку» [9, с. 154]. Під час зустрічі з кардиналом Мазаріні Хмельницький демонструє свою політичну обізнаність; у діалозі поводить як вправний психолог, що тонко розуміє співрозмовника і не видає своїх справжніх замислів. І навіть після натяків кардинала на майбутню війну з Польщею його плани залишаються незмінними: «Мазаріні також згадував щось неясними натяками про відокремлення козацької нації від Речі Посполитої. Ні! Він на такий крок не відважиться» [9, с. 139]. Отже, Святомир-Михайло спростовує ідею радянської ідеології щодо запеклої ненависті українців до поляків, обґрунтовує багатовекторну політику Богдана Хмельницького, спрямовану на пошук сильнішого союзника в боротьбі за права українського козацтва.

Чільне місце у творі посідає проблема війни і миру, конфлікту і його вирішення. Якщо Тридцятилітня війна в Європі зображена автором безпрецедентно, то протистояння з Польщею – це протистояння шляхті. Описаний автором сейм, де вона виступала зі звинуваченнями, свідчить про непримирність до реєстровиків. Колективна пам'ять поляків закарбувала повстання Косинського, Наливайка, Трясили, Острияці. Звинувачення шляхтичів, зокрема Радзивіла, Вишневецького, Потоцького будуються в традиційному ключі відносин між Річчю Посполитою з козаками. Отже, в рецепції Хмельницького суперечки з Польщею – це політичний, релігійний, соціальний конфлікт, який можна вирішити дипломатичним шляхом. Не останню роль у цьому виконують козацькі звідуні – вуха і очі Богдана Хмельницького: Мрозовицький, Верещака, Капуста, Чугаєнко, Дубенко, Боровицький, Деревецький та ін.

Натомість Святомир-Михайло зображує Тридцятилітню війну в Європі як стихію, порівнюючи її зі звіром. Про це свідчить метафоричний опис: «пошматована ...лежала в руїнах скривавлена Центральна Європа» [9, с. 167]. Наслідки війни позначені катастрофізмом: порожня випалена земля, «зруйноване життя цілих народів» [9, с. 175]. Оскільки війна була політичною, релігійною, громадянською, то під час підписання миру кардинал, промовляючи до людей, звертався до Бога як до захисника миру, що в авторському

розумінні уособлює загоєння ран, відновлення торгівлі, хліборобської праці.

Якщо підписання Вестфальського миру стало підсумком Тридцятилітньої війни в Європі, то для українського козацтва визвольна війна тільки починалася. Очевидно, що її результати ознаменували увагу до національної специфіки, суверенітету, утворення національних держав. Святомир-Михайло не ставить за мету зобразити воєнні дії 1648 р., про них читач дізнається з листів, що надходять з України звідунам-дипломатам.

Отже, основну увагу у творі автор зосередив на намаганнях Богдана Хмельницького вирішити питання свого народу дипломатичним шляхом із польським урядом.

Відновлення української історії в прозі митців діаспори відбувається у тому числі завдяки відтворенню традиційних образів, закарбованих в українській природі: флорі, фауні, ландшафтних об'єктах. Вони є носіями пам'яткових смислів і мотивів. Святомир-Михайло Фостун в історичній повісті «Звідуни степових когорт» значну увагу приділяє збереженому в колективній пам'яті українців прадавньому образу степу. Так, козацький загін автор називає «*степовими когортами*» [9, с. 1], «*степовими чортами*» [9, с. 14], яким «*нічка – козацька мати не тільки широкому українському степу, але також і в Парижі*» [9, с. 66]; іноземці вважають, що козакам бракує «*просторового степу*» [9, с. 14], але Хмельницький бачив, «*скільки треба вчитися відважним степовикам*» [9, с. 69]. У розмові іноземних політиків зазначено, що «*Польща поневолила волелюбних степовиків*» [9, с. 22], вона «*не мало крові пролила в українських степах*» [9, с. 22], але шляхта заявляє королю, що «*корона мусить утримувати своє військо на степових окраїнах*» [9, с. 89], Хмельницького називають «*степовим вождем*» [9, с. 148], у майбутньому шведи «*маршируватимуть степовими українськими землями*» [9, с. 148]. Верещака в розмові з Мрозовицьким ностальгує за рідною землею. Батьківщину він згадує у порівнянні з закордонними спорудами інших країн, але бажає «*знову поглянути на Дніпро-Славути, ганяти божевільним вихром по степу, спати на м'якій шовковій траві й лічити зорі в теплу літню ніч ...*» [9, с. 121]. Прощаючись із Верещакою, закохана маркіза розуміє, що кликала його «*далека козацька земля, степи, походи, бої...*» [9, с. 179]. Хмельницький, виступаючи перед козаками, вдивлявся в їх обличчя і відчував гордість за козацькі подвиги, чув силу, що наростала в ньому, якій було тісно в «*тьмяній залі*», і він потребував простору: «*...безмежжя рідних степів, аби буйнокрилим вітром помчати в далечинь, ген далеко, до Дніпра-Славути, а може, й ще далі, ген до синього Дону, що із нього шоломами черпала воду князя рать, а може, аж до Каспію,*

на берегах якого ставив свої намети князь Олег» [9, с. 154]. Так, семантика образу степу в художньому тексті представлена значеннями: природно-географічним (земля, на якій живуть козаки, яка входить до складу Речі Посполитої), енергетичним (степ, який живить козака), філософським (символізує волю, свободу), націєтворчим (здобуття незалежності).

Висновки й перспективи подальших розробок. Отже, у часи екзистенційної боротьби української нації важливими є дослідження, які руйнують стереотипи, розвінчують міфи, спонукають до осмислення націєтворчих проблем і процесів. Художня література є одним із основних комунікаторів із суспільством. Цікавою з цього погляду є українська історична проза, яка не тільки відрізняється різноманітністю тем, методів, жанрів, стилів, ідейним і тематичним багатством, а й виконує роль архіву пам'яті нації. Розглядаючи історичний твір як різновид мистецтва, в межах якого читач стикається з українським минулим, особливий інтерес становить література, що не позначена ідеологічним догматизмом радянської доби. Такою є художня проза діаспори, зокрема історичні повісті Святомира-Михайла Фостуна. Дослідження літературної версії української історичної пам'яті у творі «Звідуни степових когорт» дало можливість проаналізувати авторську інтерпретацію подій, пов'язаних з Тридцятилітньою війною в Європі, значення козацтва та його лідера Богдана Хмельницького в тогочасній політиці. У процесі дослідження вдалося проаналізувати художню версію історичної пам'яті про Богдана Хмельницького, спростувати міф щодо внеску козацького ватажка в розвиток україно-російських відносин, витворений російською імперією та закріпленою радянською пропагандою, простежити його вплив на комеморативну пам'яткову політику на теренах України.

Нами доведено, що образ Богдана Хмельницького зображено з певною симпатією. Автор, зосередившись на відтворенні емоційно-вольових рис характеру, акцентує на його геополітичному мисленні, руйнує радянський нарратив щодо запеклої ненависті українців до поляків. Проблеми війни і миру, конфлікту і його вирішення зреалізовано у повісті в двох площинах боротьби. Тридцятилітня війна в Європі зображена автором як війна всіх проти всіх, а протистояння з Польщею – як конфлікт із шляхтою, що мав можливість політичного врегулювання.

Подальшого дослідження потребує історична проза, у якій художньо опрацьовано демократичні засади та державницькі ідеї періодів Київської Русі та доби Козаччини, митців діаспори Докії Гуменної, Юрія Косача, Юліана Радзикевича та ін. крізь призму пам'ять/історія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Л.В. Проблеми участі українського козацтва у тридцятилітній війні. *Військово-науковий вісник*. 2020. № 34. С. 129–148. URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/220316>
2. Жулинський М. «У нас є всі можливості сказати повну правду». *Історична правда*. 2023. 29 січня, 16:12 неділя. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2016/01/18/148866/>
3. Сторінки історії / Як козаки мушкетерів виручили. Українські асоціації в Іспанії. URL: <https://ucranianosnmadrid.com/storinky-istoriji-yak-kozaky-mushketeriv-vyruchyly/>
4. Луцій С. Романістика української діаспори 1960–1980 років: проблематика жанрово-стильові парадигми: Джура, 2017. 412 с.
5. Пам'ятник Богданові Хмельницькому (Київ). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Богданові_Хмельницькому_\(Київ\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Богданові_Хмельницькому_(Київ)).
6. Солдатенко В. Міністерство освіти і науки України. Науково-дослідний інститут українознавства. URL: <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/1721-2012-05-14-10-14-07>
7. Ткаченко І.А. Степові мотиви в українському фольклорі: історіософський ракурс (на прикладі історичного епосу). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя. 2008. 226–230. URL: https://web.znu.edu.ua/fil_2008_1_2/tkach
8. Циватий В. Європейські зовнішні справи і дипломатія середини XVII століття: інституціональні дилеми Вестфальського конгресу і Вестфальського миру. *Зовнішні справи*. 2022. Том 32, № 6. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/13>
9. Фостун Святомир. М. Звідуни степових когорт: історична повість. Видавництво Юліана Середяка. Буенос-Айрес, 1972. 186 с.
10. Hutton P.H. *History as an Art of Memory*. Hanover–London, 1993. 255 p.

REFERENCES

1. Voitovych L. V. (2020) Problemy uchasti ukrainskoho kozatstva u trydtsiatylitnii viini. Viiskovo-naukovyi visnyk, №34. S.129–148. URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/220316>
2. Zhulynskiy M. (2023) «U nas ye vsi mozhlyvosti skazaty povnu pravdu». Istorychna pravda. 29 sichnia, 16:12 nedilia. URL: <https://www.istpravda.com.ua/digest/2016/01/18/148866/>
3. Storinky istorii. Yak kozaky mushketeriv vyruchyly. Ukrainski asotsiatsii v Ispanii. URL: <https://ucranianosnmadrid.com/storinky-istoriji-yak-kozaky-mushketeriv-vyruchyly/>
4. Lushchii S. (2017) Romanistyka ukrainskoi diaspory 1960–1980 rokiv: problematyka zhanrovo-stylovi paradymy: Dzhura, 412 s.
5. Pamiatnyk Bohdanovi Khmelnytskomu (Kyiv). Vikipediia. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27iatnyk_Bohdanovi_Khmelnytskomu_\(Kyiv\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27iatnyk_Bohdanovi_Khmelnytskomu_(Kyiv))
6. Soldatenko V. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Naukovo-doslidnyi instytut ukrainoznavstva. URL: <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/1721-2012-05-14-10-14-07>
7. Tkachenko I.A. (2008) Stepovi motyvy v ukrainskomu folklori: istoriosofskyi rakurs (na prykladi istorychnoho eposu). Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky. Zaporizhzhia. 226–230. URL: https://web.znu.edu.ua/fil_2008_1_2/tkach
8. Tsviatyi V. (2022) Yevropeiski zovnishni spravy i dyplomatiia seredyny XVII stolittia: instytutsionalni dylemy Vestfalskoho konhresu i Vestfalskoho myru. Zovnishni spravy. Tom 32, №6. URL: <https://uaforeignaffairs.com/uk/journal-article/13>
9. Fostun Sviatomyr. M. (1972) Zviduny stepovykh kohort: istorychna povist. Vydavnytstvo Yuliana Sere-diaka. Buenos-Aires. 186 s.
10. Hutton P.H. (1993) *History as an Art of Memory*. Hanover–London. 255 p.